

ASIRLIK TARTIŞMA: MERKEZİYET VE ADEM-İ MERKEZİYET

Mahmut BOZAN*

Özet

Ülkelerin siyasi sistemleri tarihi bir arka plândan beslenerek teşekkül eder. İdari sistemler ise siyasi sistemlerin uygulamaya aktarılma biçimini ifade eder. Devleti meydana getiren üç temel güç bulunmaktadır. Bunlardan birisi devletin teşekkülât esaslarını belirleme ve kanun koyma yetkisini haiz olan yasama, ikincisi icra yetkisine sahip olan yürütme, üçüncüsü ise yargı gücüdür.

Devlet gücünün kullanılmasında iki temel yapılanma vardır. Birisi tekçi yapılardır ki bunlar üniter devlet olarak adlandırılır. Diğer devlet yetkilerinin paylaşıldığı çoklu veya karma yapılardır ki bunlara da genel olarak federal devlet denilir.

Üniter devletler merkezden yönetim esasına göre yapılırken, bir devletçikler koalisyonu olan karma veya federal devletler siyaseten adem-i merkeziyet usulünü tercih etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin federal yapıda olması kadar, Türkiye'nin de üniter devlet olması tarihi ve mantıki bir gerçekliktir. Bu noktayı nazardan merkeziyet veya adem-i merkeziyet tartışmasının devletin teşrii gücüyle değil, icra yetkisinin kullanımıyla ilişkilendirilmesi daha doğru olacaktır.

Zira kamu hizmetlerinin halka götürülmesinde idari yerinden yönetim demokratik devlet anlayışının bir gereği ve kamu hizmet açıklarını bertaraf etmenin en müessir bir yolu iken, siyasi adem-i merkeziyet anlayışı üniter devlet yapısını çatlatan, ucu federalizme çıkan bir küçülme senaryosudur. Geleceğin dünya siyasetinde en müessir potansiyel gücün bir mânada oyun dışına itilmesidir. Temel hak ve hürriyetlerin teminat altına alınmasında federalizmi “olmazsa olmaz” şart gibi ileri sürmek sınırlı bir kesimin siyasi ihtirası olabilir ancak ilmi bir mesnedi yoktur. Ayrıca Osmanlı'daki “federal” yapıyı günümüz federal devletlerin yapısıyla özdeş görmek de yanıltıcı olabilir.

Yaklaşık bir asır önce Osmanlı Devleti'nin son demlerinde iki büyük siyasi akımın devletin bekası için ileri sürdükleri merkeziyet-adem-i merkeziyet görüşlerini Türkiye'nin devraldığı tarihi misyonu da dikkate alarak makul bir sonuca ulaştırmada geç kalmamak gerekir. Üstelik Türkiye bu hususta bir asır öncesinden daha iyi bir konumda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Merkeziyet, Adem-i Merkeziyet, Üniter Devlet, Federal Devlet.

THE AGE-LONG DISCUSSION: CENTRALIZATION AND DECENTRALIZATION

Abstract

Countries' political systems are made up by feeding from a historical background. The administrative systems refer to the form of transferred of political systems to the application. There are three basic powers that constitute the state. One of them is the legislative that possesses to identify foundation principles of the state and law-making authority, the second is the executive that has an enforcement authority and the third one is the judiciary.

There are two basic settlements for the use of state power. One of them is monist structures that are called a unitary state. The other one is multi or mixed structures in which state authorities are shared, in general, are called the federal government.

While unitary states have been constituted on the basis of central administration, mixed or federal states that are the coalition of small states have chosen the procedure of the decentralization. It is a historical and logical reality that Turkey is a unitary state as well as the Ottoman Empire. From this point, it would be more accurate that the discussion of centralization/decentralization should be related to the use of executive authority not to the legislative power of state.

Because administrative decentralization in delivering public services to the folk is the most effective way to eliminate deficits of public service in line with democratic state, the concept of political decentralization that cracks the structure of the unitary state is a scenario of downsizing that emanates from federalism. In the future's world politics, in somehow, it is the repressed of the most effective potential power. To put forward to the federalism as "A must have" a condition in guaranteeing fundamental rights and freedoms is a political ambition of limited segment; however, there is no academic foundation of that. In addition, it may be misleading to see the structure of today's federal states as an identical with the "federal" structure in the Ottoman.

About a century ago, in the last moments of the Ottoman Empire, the centralization/decentralization views put forward by the two major political movements for the perpetuity of the state, by taking into account the Turkey's took over historical mission; it should not be late to carry through a reasonable conclusion. Moreover, Turkey is in a better position on this matter when compared with a previous century.

Key Words: Centralization, Decentralization, Unitary State, the Federal Government

* Yrd. Doç. Dr. Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü 74100/BARTIN
mbozan@bartin.edu.tr

1. GİRİŞ

Tarihte kaydı ve kütüğü olan devletlerin görünen vücudu kadar, belki ondan daha önemli görünmeyen bir vücudu vardır. Görünen vücudu ayakta tutan da esas o görünmeyen vücuttur ki onun varlığı bir nevi beka garantisi mânasına gelir. Hatta denilebilir ki görünen vücutta zaman zaman yaşanan arızalar, hatalı operasyonlar, şuurlu veya şuursuz müdahaleler geçici bir süre farklı bir algı doğursa da, tarih hükmünü icra eder ve ana kökün zamana yayılan tamir ve tedavi sürecinde devlet asliyetine rücu eder.

Bu sebeple bir devletin yapılanmasında veya yapısının iyileştirilmesine yönelik çalışmalarda tarihi arka planın göz ardı edilmemesi gerekir. Eğer mantık ve muhakeme yerine hissiyat ve geçici akımların cazibesi öne çıkarılırsa hata yapma ihtimali artar. Uluslar arası camiada o devletin rekabet gücü zayıflar ve sürüklenen devletler gurubuna düşebilir.

Osmanlı'dan Türkiye'ye devlet devir-tesliminde yapılan hatalar bu duruma ibret verici bir misal olarak gösterilebilir. Nitekim sosyal bünyede bugün yaşanan sıkıntılarda o günlerin büyük hissesi bulunmaktadır.

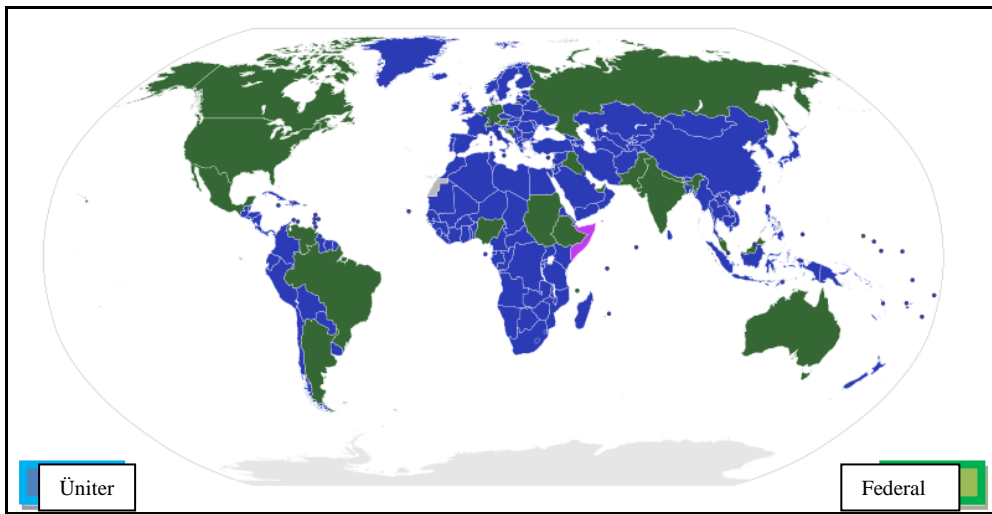
2. DEVLET TÜRLERİ

Dünyada tarih şeridine takılan devletler incelendiğinde temelde iki tür yapılanma göze çarpar. Bunlardan birisi tek devlet nüvesinin gelişimi ile var olan tekçi (üniter) yapılar, diğeri ise farklı devlet nüvelerinin rıza veya zora dayalı birliktelikleriyle ortaya çıkan federal yapılardır. Dünya genelinde 200'ü aşkın devlet bulunmakla birlikte Birleşmiş Milletlere (BM) kayıtlı toplam 194 ülke bulunmaktadır (UN, 2012). Üye ülkeler içinde çoğunluğu üniter yapılanmalar oluştururken 20 civarında da federal ülke bulunmaktadır (Wikimedia, 2007). Harita-1 incelendiğinde federal yapıların genellikle geniş topraklar üzerine yayılması dikkat çekmektedir.

Siyasi merkezîyetçiliğe göre örgütlenmiş devletlere “üniter devlet” denir. Yetki genişliği (tevsî-i mezuniyet) merkezden yönetimin yumuşatılmış biçimidir. Siyasi yerinden yönetim, siyasi gücün merkezi idare ile mahalli yönetim üniteleri arasında bölüşümüdür. Siyasi yerinden yönetim ilkesiyle ortaya çıkan il, cumhuriyet, kanton ve eyalet gibi mahalli yönetim üniteleri egemenliğin bir parçasına sahiptir (Eryılmaz, 2010;71-78).

2.1. Üniter Devletler

Siyasi otoritenin tek merkezde toplandığı, merkezî otoritenin tek bir anayasa ile sağlandığı devletlerdir. Üniter devlet; devletin, ülke, millet ve egemenlik unsurları ve keza yasama, yürütme ve yargı organları bakımından teklik özelliği gösteren devlet şeklidir. Üniter devleti, devletin unsurlarında ve organlarında teklik özelliğiyle tanımlayabiliriz (Gözler, 2009; 82). Üniter devlet sisteminde vatandaşlarla ulusal hükümet arasında giren egemenlik gücüne sahip başka yönetim birimleri bulunmamaktadır. Başka bir ifade ile üniter devlette ulusal hükümetin dışındaki yönetim ünitelerine bırakılmış bir egemenlik alanı yoktur (Eryılmaz, 2010; 78).

Harita 1: Dünyadaki Üniter ve Federal Devletler

Kaynak: <http://commons.wikimedia.org/>

Üniter devlet örgütlenmelerinde idari yapılanma merkeziyetçilik ilkesi üzerine yükselir. Üniter yapılanmanın temeli oluşturan bu ilke, siyasal iktidarın ve idarenin bütünlüğü temelinde işler. Devlet örgütlenmesinde başlangıç noktası ulusal bütünün çıkarı olarak belirlenir ve örgütlenme yukarıdan aşağıya kurulur. Dikey kademeler arasında işbölümü birincil düzeyde görev paylaşımına göre değil, yetki paylaşımına göre yapılır. Görev bir bütün olarak idareye aittir; idarenin her parçası her görev için yetkili kılındığı çerçevede etkinlik gösterir (Güler, 2000; 22).

Diğer yandan üniter devlette, millet unsuru da tek ve bölünmez bir bütündür. Milleti teşkil eden insanlar arasında din, dil, etnik grup vb. bakımlardan ayırım yapılamaz. Üniter devlet sadece yer bakımından federalizme değil, cemaatler veya etnik gruplar temelli federalizme, yani “korporatif federalizm”e de kapalıdır (Gözler, 2009; 82). Ancak milleti etnik olarak tek unsura indirgemek veya bir etnisite içinde konumlandırmak, inkâr etmek veya yok saymak totaliter veya otoriter anlayışların bir sonucudur.

Merkeziyetçilik ilkesine göre örgütlenmiş üniter devlet yapılanmasında “yerinden yönetim” sistemin temel ilkesi değil, ancak bir merkezin var olması koşulu ile birlikte var olabilen uygulama biçimidir. Bu uygulama biçiminin özelliği, tabiatı gereği ademi merkeziyetçilik ilkesinin unsurlarını bağrında taşımasıdır (Güler, 2000; 23).

2.2. Federal Devletler

Birden fazla devletin üzerinde mutabık kaldıkları bir anlaşma ile birleşmeleri sonucu kurulan devletlerdir. Bunlardan kayıtlara geçen, hâkimiyet hakkını korumak ve istediğinde ayrılmak şartıyla bağımsız devletlerin oluşturduğu konfederasyon tipi devletin günümüzde pek örneği yoktur. Konfederasyon tipi oluşumlar kısa bir süre sonra federal devletlere dönüşmüşlerdir. Bir bakıma konfederasyon, federasyona geçişte bir ihzariye rolü oynamaktadır.

Siyasi yerinden yönetim, federal devlet sistemini ortaya çıkarmıştır. Federalizm, üniter devlet sisteminden farklı ve onun zıddı bir siyasi sistemi temsil eder (Eryılmaz, 2010; 78). Federal yapılar müşterek bir anayasa altında federe devletlerin birleşmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. “Birleşik Devletler” olarak bilinen Amerika bunun tipik bir örneğidir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) kuruluş döneminde yaklaşık 10 yıl (1776-1787) konfederasyon formunda kalmış ve bunu daha fazla taşıyamayarak federasyona dönüşmüştür (Schroeder, 1990; 7).

Federalizmde özerklik verilen şey, ülkenin coğrafi birimleri, bölgeleridir. Milletın bir kısmı değildir. Federalizm, millet düzeyinde değil, ülke düzeyinde, yani coğrafi temelde bir yetki paylaşımıdır. Federal devletlerde, devlet, millet unsuru bakımından değil, ülke unsuru itibarıyla birden fazla kısma bölünür. Bir federal devletin kısımları, yani federe devletler veya eyaletler, etnik değil, coğrafi birimlerdir. Federal devletlerde birden fazla, federe devlet (eyalet) vardır; ancak tek bir millet vardır. Mesela ABD’de birden fazla eyalet olmasına rağmen, tek bir Amerikan milleti vardır. Devlet yetkilerinin paylaşımında toprak bakımından ayırım yapılmıştır; ırk, dil, din, etnik grup vs. bakımından bir ayırım yapılmamıştır (Gözler, 2009; 87).

Siyasi ademi merkeziyetçilik federal yapılanmaların temelini oluşturur. Yapılanma üniter devletlerdeki gibi tavandan tabana değil, tabandan tavanadır. Yani çıkış noktası mahalli ihtiyaçlardır. Federe devletler federal yapı altında yetkilendirilmiş değildir. Tıpkı federal

devlet gibi başlangıçtan itibaren “devlet” yetkilerini haizdir. Federal devleti meydana getirenler de sonunda birer devlettir. Ancak federal devlet ile federe devletler arasında bir görev paylaşımına gidilmektedir. Federal merkez dışarıya karşı tek bir siyasi gücü temsil ederken, bünyedeki federe devletler iç işlerinde serbest ve kabul edilen mutabakat belgesine göre özerklik haklarına sahiptirler. Federe devletlerin yetki alanına federal devlet karışamaz. Birleşik devleti meydana getiren her devletçiğin kendi anayasası, meclisi, yürütme ve yargı gücü vardır.

Federal devletler genelde federe devletlerin tamamının uluslar arası ilişkileri ve siyasi temsili, savunması, ticari ve mali, askeri konular başta olmak üzere tâdadi olarak belirlenen yetkileri kullanırken, federe devletler sayılan alanların dışında tam yetkili kılınmıştır.

3. MERKEZİYET VE ADEM-İ MERKEZİYET

Üniter devlet yapısının idari ilkesi merkezîyetçiliktir. Bu ilke siyasi iktidar ile birlikte idareyi de tek ve bütün sayar. Merkez ile çevreye doğru yayılmayı sağlayan kademeler arasında kurulan ilişki, görevler ayırımına değil, yukarıdan aşağıya yetki paylaşımına dayanır. Yetki paylaşımı yetki parçasını üstlenen kademeye o parça için hükümlerlik sağlamaz, sorumluluk yükler. Yerel yönetimleri güçlendirmek bu kategoriye ait bir süreçtir.

Buna karşılık federal devlet örgütlenmelerinde idari yapının temelini ademi merkezîyetçilik (subsidiarite) yerellik ilkesi oluşturur. Burada ana kademeler arasındaki ilişki görevler ayırımından hareketle gerçekleştirilir. Her kademe kendine ait kılınan görevlerden doğan gelir kaynaklarına, görevin gerektirdiği personel ve mal varlığına, görevle ilgili olarak karar alma ve kararları yürütme, serbestçe harcama gücüne sahiptir. Görevler ayırımı, görevin bırakıldığı kademeye o alanda hükümlerlik sağlar. Başka bir kademenin o alana karışmasına imkân vermez. Bir üniter yapılanmada merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki ilişkilerin böyle bir çerçevede yeniden düzenlenmesi devlet örgütlenmesinde ilke değişikliğine doğru yönelmek anlamına gelir. Bir başka deyişle talep edilen ademi merkezîyetçiliktir (Güler, 2000; 29).

Merkezîyetçilik, devlet idaresinde iktidar gücü ve otoritesinin merkezde toplanması mânâsına gelmektedir. Merkezîyetçilikte devlet otoritesini paylaşan ortaklar bulunmaz. Ancak siyasi manadaki merkezîyetçiliğin ülkede idari mekanizmaya yansımada taşra teşkilatına yetki devri veya yetki genişliği (Tevsi-i mezuniyet) gibi usuller kullanılır.

Adem-i merkezîyetçilikte ise yetkilerin tek merkezde toplanması yerine dağıtılması ve yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılmasını savunur. Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken çok önemli bir nokta vardır. O da ademi merkezîyetin idari mi yoksa siyasi mi olacağıdır. Çünkü siyasi ademi merkezîyet, devlet gücünün muhtelif devletçik veya devlet nüvelerini tarafından eşit bir şekilde paylaşıldığı; federe yapıların birleşerek federal bir üst organ, devlet çatısı oluşturdukları yapıyı ifade ederken; idari ademi merkezîyet siyasi merkezîyet altında uygulamadaki zaruretlerden kaynaklanan bir takım hizmetlerin taşradaki organların yetkilendirilmesi veya yetkilerinin genişletilmesi yoluyla çözüme kavuşturulmasıdır.

Osmanlı Devleti temelde bir hanedan tarafından kurulan tekçi özelliklere sahip bir devlettir. Büyüme sürecinde bünyesine topluluklar kadar devletler de iltihak etmiştir. Fakat

Osmanlı Devleti, siyasi mânada devlet gücünü bu katılanlarla paylaşmamıştır. Bunun yanında dönemine göre temel hak ve hürriyetler konusunda hâkimiyeti altındaki milletlere teminatlar vermekten ve eyaletlere idari mânada geniş bir alan açmaktan da çekinmemiştir.

Avrupa’da ise kıtanın coğrafi küçüklüğüne aykırı bir şekilde derebeylik temelinde pek çok devlet bulunmaktadır. Batı yönetim ve siyasi tarihi, siyasi otoritenin birliğini ve bütünlüğünü değil, parçalanmışlığını ve çeşitli yerel otorite ve güç odaklarının ortaya çıkışını yansıtmaktadır (Ünal, 2011; 242).

Nitekim İtalyan siyaset bilimcilerinden Niccolo Machiavelli (Makyavel) danışmanlığını yaptığı Floransa prensine 1513 yılında yazdığı “Hükümdar” isimli eserinde İtalya’nın siyasi birliğini kurmada Osmanlıdaki gibi güçlü merkezi yapıyı örnek almasını tavsiye etmekte, bu hususta Osmanlı Devleti ile Fransa’yı mukayese ederek şu tespiti yapmaktadır. “..Türk hükümdarlığı tek bir padişah tarafından yönetilir. Padişah ülkesini sancaklara ayırmış ve oralara valiler tayin etmiştir. Padişah valileri istediği zaman istediği gibi değiştirebilir. Fransa kralı ise kalabalık bir soylular sınıfı ile kuşatılmıştır. Bu soyluların (baron) kendilerine bağlı uyrukları ve ayrıcalıklı durumları (kendi özel devletleri) vardır. Türk hükümdarlığını ele geçirmek çok güç, Fransa krallığını ele geçirmek çok kolaydır” (Machiavelli, 1992; 28). Bu tespitler şüphesiz Osmanlıların Avrupa’da mutlak hâkimiyet tesis ettiği 16. Yüzyıldaki gözlemlerine dayanıyordu. Nitekim Avrupa’daki devletler daha sonra sistemlerini merkezileştirerek güç kazanırken, Osmanlı Devletini kendi eski durumlarına düşürerek zayıflatmak için azınlıkları güçlendirici politikalar takip etmişlerdir.

Batıdaki etnisite-devlet özdeşliğinin doğurduğu küçük devletçikler arasında merkezi birlik sağlanarak mesela Prens Bismark’ın Alman İmparatorluğu kurması örneği tabandan tavana bir yapılanmayı ifade eder. Osmanlıda ise devlet nüvesi (kut) merkezde teşekkül etmiş, daha sonra çevreye doğru genişleyerek büyümüştür. Bu inşa süreçlerindeki farklılık göz ardı edilerek mukayeselere girişmek hatalı sonuçlar doğurabilir.

3.1. Fransız İhtilâlinin Osmanlı Devletine Etkileri

Fransız ihtilâlinin ortaya çıkardığı milliyetçilik akımının Osmanlı Devleti’ndeki gayr-ı Müslim unsurlar üzerinde müessiriyeti hızlı bir şekilde gerçekleşmiş, öyle ki Yunanistan 1829 yılında bağımsız olabilmıştır. Bu süreci Batılı devletler ve Rusya ustalıkla kullanarak milliyetleri tahrik yoluyla Osmanlı Devletini zayıflatmaya başlamışlardır. Özellikle Hıristiyanların hamiliği iddiası ve farklı milliyetlerin kışkırtılması ile Devlet-i Aliye’de önemli sarsıntılar ortaya çıkmıştır. İşte bu dönemde Osmanlı hamiyetperverleri devletin bekası için değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunlar içinde en çok bilineni ve günümüze kadar devam eden merkezîyet ve ademi merkezîyet fikirleridir. Her iki fikri savunanlar da Avrupa’da yaşayan, Avrupa’dan etkilenen ve 2. Abdulhamid’e muhalefet eden kişilerdir.

“Ademi merkezîyet ve teşebbüsü şahsi” fikrini savunan Prens Sabahaddin aslında bir maden mühendisi olan ve sosyal olayları jeoloji örneğine göre analiz eden Le Play’in takipçisi Edmond Demolins’ten etkilenirken, merkezîyet fikrini savunan Ziya Gökalp sosyal olayları fiziki kanunlara göre analiz eden fizikçi Auguste Comte’un takipçilerinden olan Durkheim’den etkilenmesi manidardır (Bayraktar, 1997: 52).

Her iki görüşün savunucuları önce Avrupa’da “Jön Türkler” içinde berber bulunurken 4-9 Şubat 1902’de Paris’te toplanan 1. Jön Türk Kongresinde “Ademi-i Merkezîyet ve

Teşebbüsü Şahsi” fikrini savunan Prens Sabahaddin ekibi, merkeziyetçi bir meşrutiyeti savunan Ahmet Rıza liderliğindeki İttihat ve Terakki cemiyeti arasında ikiye bölünmüştür.

3.2. Osmanlı Devletinde Merkeziyet ve Adem-i Merkeziyet Tartışmaları

Osmanlı Devletinde adem-i merkeziyet tartışmaları tam da Avrupa devletlerinde merkeziyetçiliğin tahkim edildiği dönemde başlamaktadır. Bunun sebebi, Fransız İhtilalinden sonra ortaya çıkan milliyetçilik akımlarının Osmanlı'nın batı yakasındaki gayr-ı Müslim unsurları harekete geçirmeye başlamasından sonra, sömürge ile güçlenen batılı devletlerin yanlarına Rusya'yı da alarak bunu bir ayrıştırma aracı olarak kullanmak istemeleridir.

Batıdaki ulus devlet inşası medeniyet algısı gibi derin bir kökten beslenmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse Yunan ve Roma'nın bir halitası olan batı medeniyetinin güce dayanan ve menfaati esas alan felsefi temelinde sosyal ilişki ırkçılık üzerine inşa edilmiş olup yaşama hakkı “doğal seleksiyonda” elenmeyenlere aittir. Bu bakış açısına göre “ötekinin” ya öldürülmesi ya sürülmesi veya benzerleştirilmesi, yani asimile edilmesinden başka bir yol yoktur. Bu sebeple batılı devletler genelde ırk temelli ulus devlet olarak ortaya çıkmıştır. Sanayi devriminden sonra ihtiyaç baskısıyla ithal edilen işçilerin bile bugün Avrupa'da nasıl bir ırkçı baskıya tabi olduğuna dikkat edilirse bu medeniyet farkı daha iyi anlaşılabilir.

İslam medeniyetinde ise başka ırk ve dinden olanların önüne ölüm, sürgün veya asimilasyon tercihleri konulmadığı için, bir devletin içinde farklı milliyet ve din sahipleri yaşayabilir. Ancak milliyet farklılığı da devlet olma hakkı doğuramaz. Böyle bir teşebbüs ise istirdadı devlet değil, isyan olarak değerlendirilir.

Tam burada akla şu soru gelmektedir. Acaba merkeziyetçi bir yapı toplumdaki farklı örf, adet, kültür, gelenek, dil, din ve diğer farklı renkleri ortadan kaldırıp tek renge ve tek tipe indirgemeyecek midir? Temel hak ve hürriyetler için bir tehdit oluşturmayacak mıdır?

Bu soru Osmanlı Devleti'nde sorulmuyordu. Çünkü Devlet-i Aliye İslam Şeriatı'na göre idare olunuyordu ama topraklarında dini tekleştirmemişti, yani sair dinlerin mensupları da Müslümanlar kadar fikir, fikrini ifade, inanç, ibadet ve ayin hürriyetine sahiptiler. Hanedanın dili Türkçeydi ama eğitimi veya konuşulması yasaklanan tek bir dil bile yoktu. Hanedan milliyet olarak Türktü ama diğer ırkları ne asimile etme, ne yok etme, ne de sürme gibi bir politikaya tesadüf edilmemişti. Osmanlı Devleti'ni belki de 600 sene yaşatan bu anlayışın tam tersi ise Avrupa ve daha sonra tüm batıda alabildiğine uygulanmaktaydı. Ulus devlet denilen prototip böyle bir temelin üzerine inşa edilmişti.

Osmanlı Devletindeki merkeziyet ve ademi merkeziyet tartışmalarında ise başlangıçta gayrı Müslim tebaanın devletten kopmasını önlemek için politikalar geliştirilirken, azınlıkların “hamiliği” bahanesiyle Devlet-i Aliye'yi parçalamak isteyen Avrupa Devletleri ve Rusya gayrı Müslimlerin haklarını genişletmede merkezi gücü zayıflatmak için baskı yapıyorlardı.

Bu dönemde adem-i merkeziyet, emperyalizmin tahakkümündeki çok milletli bir imparatorluğun ”federalizm”e evrilmesini çağrıştıran bir kavram olması dolayısıyla şiddetli tartışmalara sebep olurken, Cumhuriyet döneminde bağımsız “üniter” bir milli devletin yerel yönetim uygulamasını ifade eden, idare hukukuna ait bir tanımlamaya dönüşmüştür. Tıpkı günümüzde yerelleşmeye yönelik devlet reformlarının toplumun bir bölümünce ülkenin parçalanmasına yol açacak eyaletleşme-federalizme geçiş adımları olarak reddedildiği buna

karşılık reformcuların da bu tip kuşkuları bir paranoya olarak nitelendirdiği gibi o dönemde de aynı tartışmaların varlığı gözlenmektedir (Reyhan, 2007: 9-18).

2. Meşrutiyet Dönemi'nde yerelleşmeye ilişkin tartışmaların, azınlıkların büyük güçlerce desteklenerek Osmanlı merkezi idaresine karşı ayaklanma çıkarmaya başladıkları bir döneme rastlaması ve azınlıkların özerkleşme ve bağımsızlaşma sürecinin yol haritası olması ademi merkezîyetçilik konusundaki şüpheli yaklaşımı daha da kuvvetlendirmiştir (Cenikli, 2011; 6).

Osmanlı Devletinin meşhur Tanzimat Fermanı (1839) ve Islahat Fermanı (1856) batılı devletleri tatmin etmiyordu. Gayrı Müslimlere daha fazla özgürlüğün son durağının Osmanlı'dan ayrılmak ve bağımsız olmak anlamına geldiğini herkes biliyordu. Bu gidişi önlemenin yolu İttihat ve Terakki Cemiyetine göre devletin merkezîyetçiliği takviye etmesinde yatıyordu. Teşebbüsü Şahsi ve Ademi Merkezîyet Cemiyeti ise Kanun-ı Esasi'nin 108. Maddesine atıfla çözümün taşraya idarede yetki genişliği (tevsii mezuniyet) ve il meclislerinin görevlerinin ayrılmasında buluyordu.

Kanun-ı Esasi'deki "Vilâyetin usulü idaresi, tevsii mezuniyet ve tefriki vezaif kaidesi üzerine müesses olup derecatı nizamı mahsus ile tâyin kılınacaktır" (108. Madde) ifadesi ile "Belediye işlerinin seçimle işbaşına gelecek olan belediye meclisleri tarafından görüleceği"(112. Madde) hükmü aslında federalizm kapısını kapatmakla birlikte taşranın idari yönden yetkilerini artırmak suretiyle o dönem için makul bir çözüm ortaya koymuştur.

Bu bakımdan Kanun-ı Esasinin devlet biçimi tercihi yönünden üniter devlete yakın olduğu, devletin teklifi ve bölünmezliğini hüküm altına aldığı söylenebilir. (Kılıç, 2010; 6).

Merkezîyet ademi merkezîyet tartışmalarında Prens Sabahaddin fikirlerini Kanun-u Esasi'nin 108. Maddesine istinad ettirdiğini savunurken İttihatçılar biraz da Girit'in iltihakı gibi genel siyasi gidişattaki olumsuzlukları göz önüne alarak idari-siyasi ayırımı yapmadan ademi merkezîyete toptan karşı çıkmayı tercih etmişlerdir.

Nitekim kendisi de adem-i merkezîyetçilikten kastının idari adem-i merkezîyetçilik olduğunu, Hüseyin Cahid'in siyasi adem-i merkezîyet eleştirilerine cevaben şöyle ifade eder;

"Hâlbuki lisanımıza ancak bu kelimelerle tercüme edebildiğim decentralizasyonu idari ve siyasi namlarıyla yekdiğerinden ayıran ben değilim hukuk-u idare mütehassıslarıdır. Müdafaa ettiğimiz tarz-ı idareninse Kanun-ı Esasi'nin 108. maddesiyle vilayet nizamnamesinde mevcut olan usulün tatbikinden başka bir şey olmadığı, bu usulü müdafaya başladığım zamandan beri bahis ede geldiğim gibi ihtiyarî avdetimden sonra da mükerreren tefsir ve izaha çalıştım. İttihat ve Terakki Cemiyeti programının idare-i vilayata ait maddesi, Kanun-ı Esasi'nin aynı meseleye müteallik firkasını tasdik ettiği ve bu program ise, Cahid Bey tarafından da kabul edildiği için demek oluyor ki kendisinin itiraz ettiği tarz-ı idari adem-i merkezîyet-i idari değil, ademi merkezîyet-i siyasi! Fakat buna biz de, hem de Cahid Bey'den pek çok evvel itiraz etmiştik." (Sabahaddin'den aktaran Reyhan, 2007; 36).

Görülüyor ki Prens Sabahaddin'in İttihat ve Terakki grubunun tepkilerinin odağı haline gelmesi O'nun idarî adem-i merkezîyet düşüncesinin siyasî adem-i merkezîyet olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır.

3.3. Prens Sabahaddin ve Adem-i Merkeziyet Fikri

Prens Sabahaddin ve önderliğini yaptığı Meslek-i İçtima akımı 2. Meşrutiyet döneminin diğer aydınları ve fikir akımları gibi bu ülke nasıl kurtulur? Sorusuna cevap aramış ve ortaya koyduğu belli prensipler çerçevesinde bunun cevabını vermeye çalışmıştır. Bu prensipler o güne kadar görülen ve o dönemde ortaya çıkmış görüşlere nispeten daha radikal ve orijinal fikirler olarak dikkat çekmiştir. Ancak bu orijinallik bu akımın başarısızlığında ya da sönük kalmasında da önemli bir rol oynamıştır. Yani fikirlerinin orijinal kısımları aynı zamanda akımın zaafalarını da teşkil etmiştir. Öte yandan memuriyetin büyük öneme sahip olduğu bir yapı içerisinde ferdi girişimciliğin savunulması da akımın aldığı tepkilerin ve belki de başarısızlığının nedenleri arasında gösterilebilir. Ancak bunlardan daha da önemlisi Osmanlı toplumundan tamamen farklı bir yapıya sahip Anglosakson toplumuna ait kalkınma modelinin Osmanlı toplumuna uygulanmaya çalışılması esas problemi teşkil etmiştir (Kılıç, 2010; 13).

Prens Sabahaddin Osmanlı için “teşebbüsü şahsi, meşrutiyet ve ademi merkeziyet” esaslarının uygulanmasını zaruri görüyordu. Prens Sabahaddin’ne göre idari ademi merkeziyet, 1876 Anayasasının 108. Maddesinde yer alan “yetki genişliği ve “tefriki vezaiif” ilkesinden başka bir şey değildi. Prens’e göre;

“.. Binaenaleyh ademi merkeziyeti idari unvan altında öteden beri isteye geldiğimiz ıslahat, vali ve diğer memurların salahiyetini arttırmak, mecalisi umumiye’yi bir an evvel açtırmak ve bu surette ahalimizi verdiği verginin mahalli sarfını en muvafık bir surette tayin ve teftişe alıştırmaktan ibaret kalıyor. Bundan dolayı ademi merkeziyete müteallik neşriyatımızda daima Kanun-u Esasi’nin 108. Maddesine istinat ettiğimiz, daha doğrusu bu maddenin ehemmiyeti azimesini efkarı umumiye’ye izahata çalıştığımız gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti programının aynı esasa müstenit bulunan maddesini de ciddi bir memnuniyetle kabul ettik. Şu halde ademi merkeziyet, tevsi-i mezuniyet ve tefriki vezaiiften başka bir şey değil, yalnız tevsi-i mezuniyet ademi merkeziyeti idarenin ismi değil, tarifidir. Bu iki tabir arasında hiçbir mübayanet bulunmamakla beraber matbuatımızda ekseriyetle tabirle tarif karıştırıldığı için zihinler kargaşaya düşüyor.” (Sabahaddin’den aktaran Güler, 2000; 15).

İttihat Terakki tarafı Prens Sabahaddin’in ademi merkeziyetçiliğin yetki genişliğinden ibaret olduğu savunmasını dönemin gerçeklerini (Girit’in Yunan’a iltihakı) gerekçe göstererek reddetmiştir.

Prens Sabahaddin ademi merkeziyetçiliği yetki genişliği ile tanımlarken günümüzde bu ilke ve il özel idarelerine görev devirleri “sahte yerelleşme” olarak görülebilmekte, özel idarelere devir merkezileşme olarak değerlendirilebilmektedir. Bir başka deyişle günümüzde taşra genel yönetimine görev devirleri yerelleşme isteklerini doyuramaz olmuştur. Yerelleşme istekleri ancak taşra genel yönetimi kaldırıldığında ve bunlar seçilmiş valiler ile birlikte tam yerel yönetim haline getirildiklerinde doyurulabilecek görünmektedir (Güler, 2000; 16).

3.4. Bediüzzaman Said Nursi’nin Prens Sabahaddin’e Cevabı

B. Said Nursi (1873-1960)’nin hayatı incelendiğinde üç farklı dönemde, üç farklı rolde, üç farklı hizmet metodu takip ettiği görülür.

Birincisi, Osmanlı Devleti'nin meşrutiyet döneminde siyaset yoluyla İslam'a hizmeti esas alan "Eski Said" dönemi. Bu dönemde Said Nursi milleti üç düşman dediği "cehalet, fukaralık ve ihtilaf"tan kurtarmak için yeri geldiğinde açık hava toplantısında hürriyet üzerine ilk nutku irad edecek, hem de düşman istilasında gönüllü alay kumandanı olarak cephede savaşmış hayatını ortaya koyup esir düşecek kadar siyasi, askeri ve sosyal hayatın içindedir.

İkincisi Türkiye Cumhuriyetinin tek parti sultanı ile yönetildiği otoriter rejim döneminde sadece iman hizmeti ile meşgul olan "Yeni Said" dönemidir. Bu dönemde Said Nursi ortadan kaldırılmak istenilen İslam'ın ihyası ve İslam'a yöneltilen saldırıların bertaraf edilerek insanların imanlarının kurtarılması amacıyla Kuran'ın bu asra bir dersi ve manevi bir tefsiri olarak tanımladığı ve "Risale-i Nur Külliyyatı" olarak isimlendirdiği eserlerin telif ve neşri ile meşgul olmuştur.

Üçüncü dönemi ise vefatına kadar Türkiye'de İslam'a uygun demokratik siyasi ve idari bir yapının tesisi, İslam dünyasının birliği, dünyayı "mimsiz" dediği batı medeniyetinin tasallutundan kurtaracak ve sulhu umumiye temin edecek İslam medeniyetinin kurulması için gayret gösteren, yol ve usul tarif eden "Üçüncü Said" dönemidir (Nursi, 1976).

İşte B. Said Nursi'nin Prens Sabahaddin'e yazdığı mektup bu üç dönemden "Eski Said" dönemine rastlamaktadır. Eski Said olarak tanımladığı dönemde Said Nursi hem dâhili hem de harici siyaseti yakından takip etmektedir. Prens Sabahattin'e yazdığı "Prens Sabahattin Bey'in Su-i Telakki Olunan Güzel Fikrine Cevap" başlıklı mektup ne İttihatçılarınkı gibi toptan bir ret, ne de Ademi Merkeziyet fikrinde olanları tam bir tasdikidir.

O, bir taraftan Prens Sabahaddin'in fikirlerinin yanlış anlaşıldığını ifade ile birlikte fikrin güzelliğine dikkati çekmekte, hem de o gün için bu yönde atılacak adımların muhtemel zararlarını ortaya koyarak zamansızlığına işaret etmektedir. Said Nursi şahsi teşebbüs fikrinin güzel olduğunu, idari ademi merkeziyet fikrinin ise yanlış anlaşıldığını söylemektedir ki bu durumu Prens Sabahaddin'de Hüseyin Cahid'e yazdığı bir mektupta teyit etmektedir.

Said Nursi'ye göre; "*Osmanlı Devleti'nin çözülüş döneminde çözüluşe yardım edecek yeni delikler açmak değil, tabiri caizse var olan kapı ve pencereleri de kapatmak gerekmektedir*" (Nursi, tarihsiz; 376). *Said Nursi mektubunda;*

" .. Bu revabit ve macerayı fekk edecek adem-i merkeziyet fikri; veyahut onun amimizdesi unsura mahsus siyasi kulüpler -zaten merkezden nefret var- istibdat ciheti ile ve şiddeti ihtilaf-ı unsur ve mezhep sebebiyle birden bire kuvve-i anilmerkeziyeye inkılap edeceğinden, tevsi-i mezuniyet kabına vahşetin galeyanyıyla sığmayacağından; Osmanlılık ve meşrutiyet perdesini birden feveran ile yırtacak bir muhtariyete; ve sonra istiklâliyete; ve sonra tevaif-i mülûk suretini giydiğinden, hissi rekabet daiyesiyle vahşetin ve ademi müsavatın mahsulü olan fikri istila yardımıyla bir mücadele-i keşmekeşi intaç edeceğinden, öyle bir zenbi azim olur ki; hürriyetteki hasene-i uzmaya, menafi-i umumi mizanyla tartılsa muvazi belki ağır gelecektir."

Günümüz anlayışına göre ifade etmek gerekirse; Osmanlı Devletinde yaşayan tüm milletlerin kendi kimliklerini, örf ve adetlerini koruyarak bu birliktelik içinde rekabetle terakkiye katkı sağlaması gerektiğini, aksi halde bu bağları koparacak ve aynı mecrada akmayı engelleyecek ademi merkeziyet fikri veya onun amca oğlu olan ırk temelli siyasi kulüplerin -merkezi yönetimin baskıcılığı, ırk ve mezhepler arasındaki zıtlaşma sebebiyle-

merkezden kaçma eğilimini güçlendirip, oradan yetki genişliği kabını taşıyıp önce muhtariyete daha sonrada bağımsızlığa doğru bir mücadele keşmekeşini netice vereceğini, kamu menfaati açısından hürriyetin güzelliğini bastırarak ağır bir günah olacağını ifade etmektedir.

Mektubun son paragrafında ise Avrupa'daki devletlerde görülen ademi merkeziyetçi uygulamaların şimdilik bize örnek teşkil edemeyeceğini şu ifadelerle anlatmaktadır;

“ Seviye-i irfanı bir mütemeddin devlet, Alman gibi libas-ı siyaseti kamet-i isti'dadımıza ya kısa veya uzun olacaktır. Zira seviyemiz bir değildir. Tıbbın eski bir düsturudur ki; Her illet zıdd-ı tabiatıyla tedavi olunur. Binaenaleyh, mizac-ı ittihad-ı millete arız, semum-u istibdat ile merkeziyet fikriyle veyahut onun kardeşi oğlu gayr-ı mahlut siyasi kulüpler siyasetine yardım ve önüne menfezler, kapılar açmak, muhalif-i kaide-i hikmet ve tıp olduğundan, bir dehayı mücessemin ki; fatihay-ı zaferi istihsal, hasene-yi uzmayı hürriyet ve ittihad-ı milli iken; böyle bir iftirakın zenb-i azmiyle hatime çekmek, onüç asır evvel ölmüş asabiyet-i cahiliyeyi ihya ile fitneyi ikaz etmek ve Asya'nın mahall-i saadetimiz olan sema-yı müstakbeldeki cinanı cehenneme döndürmek, hamiyet ve uluvv-u cenablarına yakıştıramıyorum. Onun te'vili güzel, fikren taakkul edebiliriz. Amma isti'dadımızla amelen tatbik edemeyiz. Tatbikine çok zaman lazım. Biz ki, ekseriz, muvahhidiz. Tevhidle mükellef olduğumuz gibi, ittihadı tesis edecek muhabbet-i milliye ile de muvazzafız. Eğer unsur lazım ise, unsur için bize İslamiyet kâfidir (Asar-ı Bediyye sh. 356). ”

Bu ifadelerden de açıkça anlaşılan Said Nursi “Her hastalığın tabiatının zıddıyla tedavi edilmesi” misaliyle, ayrılığı netice verecek ve “gelecekteki cennetimizi cehenneme çevirecek” ayrılıkçı veya ayrılığa yol açıcı hareketlerden sakınmak gerektiğini, muhabbete ve birliğe ağırlık verilerek İslam'ın ortadan kaldırdığı ırkçılık hastalığına yakalanmamak gerektiğini, illa da unsur aranıyorsa İslamiyet'in kafi ve vafi olduğunu tavsiye ile o dönemde durumun nazik olmasından dolayı idari ademi merkeziyet için bile zamana ihtiyaç olduğunu söylemektedir.

3.5. Said Nursi'nin Devlet Yönetimi ve Temel Hak ve Hürriyetler Hakkındaki Görüşleri

Bediüzzaman Said Nursi'nin Prens Sabahaddin'e yazdığı mektubun daha iyi anlaşılabilmesi için O'nun meşrutiyet, cumhuriyet, istibdat ve temel hak ve hürriyetler hakkındaki görüşleri üzerinde durmak gerekmektedir. Bu sempozyuma adını veren Münazarat aynı zamanda Bediüzzaman Said Nursi'nin bu tartışmaların yoğun olarak yapıldığı bir dönemde telif ettiği çok önemli eserlerden birinin adıdır. Said Nursi bu eserinde tam bir asır önce istibdat, hürriyet, cumhuriyet ve milliyet gibi pek çok konu ile ilgili bugün de geçerliliği olan problem çözücü fikirler ileri sürmüştür.

Mesela o gün için meşrutiyet tartışmalarında tek kişi yönetimi ile milli iradenin mecliste demokratik olarak temsiliyle oluşan yönetimi mukayese ederken Said Nursi konuyu dini referansları ile birlikte ele alarak meşrutiyeti şöyle açıklamaktadır.

“Meşrutiyet hâkimiyet-i millettir. Yani efkâr-ı âmmenin misâl-i mücessemi olan Mebusan hâkimdir; hükümet, hâdim ve hizmetkârdır. Meşrutiyetin sırrı, kuvvet kanundadır, şahıs hiçtir. İstibdadın esası, kuvvet şahısta olur, kanunu kendi keyfine tabi edebilir, fakat bu iki ruh her zamanda birer şekle girer, birer libas giyer. Meşrutiyet ile sû-i istimâlâtın ekser yolları münsef olur; istibdatta ise açıktır. Ruh-u meşrutiyet, şeriattandır; hayatı da ondandır. Fakat ilcâ-i zarûretle teferruat olabilir. Bir ince teli, rüzgâr her tarafa çevirebilir. Fakat içtimâ

ve ittihat (tellerin birleşmesi) ile hâsıl olan hablü'l metin ve urvetü'l-vüskâ değme şeylerle tezeli etmez. İcmâ-ı ümmet, şeriatta bir delil-i yakînîdir. Rey-i cumhur, şeriatta bir esastır. Meyelân-ı amme şeriatta müteber ve muhteremdir” (Nursi, 1991; 38-42). Demek tüm meselelerimizin çözüm mahalli demokratik olarak teşekkül etmiş olan Millet Meclisidir.

Meşrutiyet ve istibdadı İstanbul'daki hamallara şöyle anlatmaktadır; “İstibdat, zulüm ve tahakkümdür. Meşrutiyet, adalet ve şeriattır. Padişah, Peygamberimizin emrine itaat etse ve yoluna gitse halifedir. Biz de ona itaat edeceğiz. Yoksa, Peygambere tâbi olmayıp zulmedenler, padişah da olsalar haydutturlar” (Nursi; 1960; 14).

Keza O istibdadı şöyle tanımlamaktadır; “İstibdat tahakkümdür, muâmele-i keyfiyedir, kuvvete istinad ile cebirdir, rey-i vâhiddir, sû-i istimâlâta gâyet müsâit bir zemindir, zulmün temelidir, insâniyetin mâhisidir. Sefâlet derelerinin esfel-i sâfilînine insanı tekerlendiren ve âlem-i İslâmiyeti zillet ve sefâlete düşürttüren ve agrâz ve husûmeti uyandıran ve İslâmiyeti zehirlendiren, hattâ her şeye sirâyet ile zehrini atan, o derece ihtilâfâtı beyne'l-İslâm ikâ edip, Mûtezile, Cebriye, Mürchie gibi dalâlet firkalarını tevlid eden, istibdattır” (Nursi, 1991; 22).

Bu ifadelerden istibdadın insaniyeten, İslamiyeten, siyaseten kabul edilemez bir yönetim tarzı olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Hürriyet bahsinin de o dönemde sıkça tartışma konusu olduğu görülmektedir. İkinci Meşrutiyetin ilanında Selanik'teki bir açık hava toplantısında “Asr-ı Saadet olan sadrı evvelin hürriyet, adalet ve müsavâtı bahusus o zamanda delil-i kat'idir ki, Şeriat-ı Garra müsavâtı ve adaleti ve hakiki hürriyeti cemi revabit ve ve levazimatıyla camidir”(Nursi; 1960; 66) ifadeleri ile savunmaktadır.

“Hürriyet, ateşe lâyıktır, çünkü o ancak kâfirlere hastır.” Diyenlere karşı Said Nursi; “Hürriyet Rahmân'ın ihsânıdır, zira o imanın bir hassası ve seçkin bir özelliğidir.” Diye cevap vermekte ve “Nasıl hürriyet imanın hassasıdır?” sorusuna, “Rabîta-i iman ile Sultan-ı Kâinata hizmetkâr olan adam, başkasına tezelli ile tenezzül etmeye ve başkasının tahakküm ve istibdadı altına girmeye o adamın izzet ve şehamet-i imaniyesi bırakmadığı gibi; başkasının hürriyet ve hukukuna tecavüz etmeyi dahi, o adamın şefkat-i imaniyesi bırakmaz. Evet, bir padişahın doğru bir hizmetkârı, bir çobanın tahakkümüne tezelli etmez. Bir biçareye tahakkümüne dahi o hizmetkâr tenezzül etmez. Demek iman ne kadar mükemmel olursa, o derece hürriyet parlar.” (Nursi, 1991; 58-59). Diye cevap vermekte ve Asr-ı Saâdeti örnek göstermektedir.

4. CUMHURİYETLE BAŞLAYAN KIRILMA; REJİM TARTIŞMALARI

Osmanlı Devleti'nin (1299-1923) tasfiye edilmesi ve onun yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile yeni bir dönem başlıyordu. Milli mücadeleyi destekleyen ve ümidini Türkiye'ye bağlayan ve çoğunlukla esaret altında olan dünya Müslümanlarını inkisar-ı hayale uğratan fakat batılı devletleri memnun eden gelişmeler yaşanıyor. Anadolu'da yürütülen Milli Mücadelenin amacı misakı milli sınırları içinde bağımsız bir devlet kurmak, ülkeyi ileriye götüreceği ve müreffeh edecek atılımları yapmak, halkın talepleri doğrultusunda çok partili demokratik bir cumhuriyet inşa etmektir. Milli mücadeleyi gerçekleştiren paşaların başlangıçta bu hususta görüş ayrılığı olmamakla birlikte cumhuriyetin ilanından sonra siyasi sistemle ilgili çok derin görüş ayrılıkları ortaya çıktı.

4.1. Dini Üst Kimliğin Yerine İrk Temelli Milliyetin İkame Edilmesi

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda asker ve sivil bürokratlar yeni bir devlet yapısı oluşturdular. Bu yapı aracılığıyla bir millet inşa etmeye çalıştılar. Ancak daha önceki Osmanlı kimliğini, Müslim ve gayri Müslim aidiyetlerini iyi tahlil edemedikleri veya bilerek bütünleştirici din unsurunu tasarladıkları ulus-devlet formatına uygun görmedikleri için onun yerine etnisiteye dayalı bir kimlik tanımlamasına gittiler. Bu tanımlama maalesef uzun vadede ondan en fazla zarar dide olacak bir milletin adı üzerinden, yani Türklük üzerinden yapıyordu. Avrupa'da yaygın olan ulus devletlerin bir kopyası Türkiye'de inşa edildi. Üst kimlik olarak dinin yerine Türklük ikame edildi.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar bir aidiyet ve kimlik tartışması yaşanmamıştı. Bunun sebebi siyaseten halk kendisini Osmanlı tebaası olarak görürken, itikaden de saygı duyulan bir dini mensubiyeti vardı. Müslim veya gayri Müslim olarak kâmil bir inanç ve ibadet hürriyetini haizdi. Aidiyetlerinden dolayı herhangi bir baskı ve yasaklamaya tabi olmadığı gibi, bu konular bir problem olarak da günlük hayatta bir yer işgal etmiyordu.

Osmanlı toplumunda aidiyet tüm milletleri ümmet olgusu içinde eritiyordu. Bir millete mensubiyetin ölçüsü dilden ziyade dindi. Bu sebeple Ermeni, Rum, Bulgar ve diğer Müslüman olmayan unsurlar da dillerine göre değil, inançlarına göre tanımlanmakta ve gayri Müslim olarak adlandırılmaktaydı.

Fransız ihtilâli sonrasında ortaya çıkan milliyetçilik akımları çok milletli Osmanlı Devletini parçalamak için kullanıldı. Buna karşı koymak için Osmanlı'nın son dönemlerinde geliştirilen politikalar ise maalesef dağılmayı önleyemedi. Önce gayri Müslim unsurlar, arkasından da Müslüman unsurlardan başka milliyete sahip olanlar ayrıldılar. Türkiye Cumhuriyeti kurulurken çok yanlı olarak mütebaki Müslüman unsurlarla Türkleri bir arada tutan İslami aidiyet ve üst kimlik büyük bir yara aldı. 1924 Anayasasının 88. Maddesi ile "Türkiye'de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese Türk denir." Hükmü getirilerek dini aidiyetin yerine milli aidiyet ikame edildi. (www.tbmm.gov.tr).

Osmanlı Devletinden sonra batıdan kopyalanan ve bugün yaşanan problemlerin kaynağında olan bu anlayış aslında iki kademeli bir planın birinci safhasıydı. Önce din yerine Türklüğü ikame etmek, daha sonra esas hedeflenen ladini yapıyı kurarak Türk milletini tarihi misyonundan, büyük davası ve iddiasından, kısaca İslamiyet'in bayraktarlığından istifa ettirmekti.

4.2. Laiklik

Türkiye'de sosyal dokuyu iltihaplandıran uygulamalardan birisi de laikliktir. Laiklik, din ve vicdan özgürlüğü kapsamında, değişik inanç ya da dinlere karşılıklı saygı esasını içerir. Laik devlette bireyler, çoğulculuk ilkesine bağlı olarak inançlarının gereğini yapabilmeli, kamu düzenini bozmadıkça ibadetlerini özgürce gerçekleştirebilmelidir. Bu bağlamda çoğulculuk, sadece inançlardaki farklılıkları kabul etmek değil, aynı zamanda bu farklılığı ifade edebilmektir. Bu aşamada laik devlet, demokratik çoğulculuğu sağlamayı amaç edinmelidir. Batı toplumlarının ve devlet yapılarının laiklik yönündeki evrimleri, çoğulculuk yönünde olmuştur

Hukuki anlamda laiklik, din ve devlet işlerinin ayrılmasını; devletin din kurallarına dayanmaması diğer bir ifadeyle, devletin pozitif hukuka ve akli esaslara dayanması anlamına

gelir. Devletin ve dinin birbirinden ayrılması, bunun dışı vuran görünümünden biridir. Laik devletin dinden, dinin de devletten bağımsızlaşması gerekir (Erdoğan, 2000: 264).

Batı ülkelerinde laiklik, din çatışmalarını ve insanların inançlarından dolayı baskı görmelerini önleyen, din ve vicdan özgürlüğünü sağlayan bir toplumsal uzlaşma unsuru olarak algılanmakta iken, bizde bu kavramın değişik anlamları karıştırılarak kullanılmış ve bu da kavram üzerinde karşılıklı anlaşmayı engellemiştir (Kahraman, 2008: 58).

Dünyadaki laiklik modellerini inceleyen Fransız araştırmacı Pierre- Jean Luizard, “Türk laikliğinin Fransız modeline değil, Fransa'nın sömürgesi Cezayir'de uyguladığı sömürge tipi laikliğe benzediğini” ifade etmektedir. Fransa'nın din ile devleti ayırdığını, Türkiye'nin ise dini kontrol altına aldığını belirten Fransız akademisyen, Türkiye'nin, Fransa'daki modeli değil, Paris'in sömürgesi Cezayir'de uyguladığı laiklik modelini aynen aldığını savunmaktadır (Kahraman, 2008: 72).

5. SONUÇ

Bir asrı aşkındır devam eden merkezîyet-ademi merkezîyet tartışmaları Osmanlı Devleti yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin reddi miras ederek tarihi kök ve kimliği yerine batı türü bir ulus devlet inşa etme arzusu sebebiyle maalesef müspet bir şekilde sonuçlandırılmamıştır.

Aklîselim yerine meseleyi ideolojik bakış açılarına uydurma çabası, önceden verilen kararlara göre bu meselenin tevil edilmeye çalışılması tartışma zeminini daraltıcı bir rol oynamaktadır. Türkiye'nin yaşadığı sıkıntıların temelinde demokrasinin ve dolayısıyla da millet iradesinin velayet ve vesayet altında olması gerçeği yatmaktadır. Yapılması gereken en doğru hareket demokrasiyi güçlendirmektir.

İslam Dünyasının sömürgeleikten çıkmaya başladığı, özellikle Araplardaki demokratikleşme baharının İslam birliği için zemini hazır hale getirdiği bir dönemde Said Nursi'nin Prens Sabahaddin'e dediği gibi “gelecekteki cennetimizi cehenneme çevirecek” ayrılıkçı veya ayrılığa yol açıcı hareketlerden sakınmak gerekmektedir.

Türkiye'nin yönetim tarzında ucu federalizme çıkan “siyasi adem-i merkezîyet” değil, kamu hizmet açıklarına yol açan mevcut aşırı merkezîyetçi uygulamaların düzeltilmesinde en uygun yol olan “idari ademi merkezîyet” gerekli olduğu gibi, idari ademi merkezîyetin de federalizm veya o kapıya çıkacak yorumların aracı olarak kullanılmaması gerekir.

Kim bilir “Ey millet, biz şimdi kalın şeridiz. Her kim muhalefet ile veyahut hodserane ile bunu zayıf etse, umumun hakkına affolunamaz bir cinayet işler!” diyen Said Nursi'nin ihtarı makes bulur ve bir temennisi de böylece gerçekleşmiş olur.

KAYNAKÇA

Bayraktar, Bayram (1997), “Günümüzde Yeniden Değerlendirilmesi Gereken Bir Düşünür: Prens Sabahaddin Bey”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, (Dokuz Eylül Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü) Sayı: 6. s. 51-61.

Cenikli, Elvan (2011), “Türkiye’de Mali Yerelleşme Anlayışına Tarihsel Bir Bakış”, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**. II, s. 1-14.

Gözler, Kemal (2009) “Üniter Devlet ve Demokratik Açılım”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı 99, Güz 2009, s. 81-89. (www.anayasa.gen.tr/acilim.htm), Erişim: 27.02.2012

Güler, B. Ayman (2000), “Yerel Yönetimleri Güçlendirmek Mi? Ademi Merkeziyetçilik Mi?” **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt 9, s.14-29.

ERDOĞAN, Mustafa. (2000). “**Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji**”, Ankara: Liberte Yayınları.

Eryılmaz, Bilal (2010), **Kamu Yönetimi**, Ankara: Okutman Yayıncılık, 3. Baskı.

Kahraman, Mehmet (2008), “Avrupa Birliği Ülkelerinde Ve Türkiye’de Laiklik”, **M. Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt, 5, Sayı: 9.

Kılıç, Murat (2010), “Türk Siyasal Hayatında Bir Muhalif İsim Ve Hareket: Prens Sabahattin Ve Meslek-İ İçtima”, **SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2010/2, Sayı:12, s.1-14.

Machiavelli, Niccolo (1992), **Hükümdar (Il Principe)**, Tercüme; Selehaddin Bağdatlı, İstanbul: Sosyal Yayınlar, Dünya Klasikleri Kültür Dizisi: 3.

Nursi, B. Said (1991), **Münâzârat**, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat.

Nursi, B. Said, **Asar-ı Bed’iyye**, Osmanlıca Baskı, Tarihsiz. S.356.

Nursi, B. Said (1960), **Divan-ı Harbi Örfi**, İstanbul: Sinan Matbaası.

Nursi, B. Said (1976), **Tarihçe-i Hayat**, İstanbul: Sözler Yayınevi.

Reyhan, Cenk (2007), **Osmanlı’da İki Tarz-ı İdare: Merkeziyetçilik-Adem-i Merkeziyetçilik**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Schroeder, C. Richard (1990), **American Government**, United States Information Agency.

Ünal, Feyzullah (2011), “Tanzîmattan Cumhuriyete Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Yasal ve Yapısal Dönüşümü”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 30.

Tunaya, T. Zafer (1988), **Türkiye’de Siyasal Partiler**, Hürriyet Vakfı Yayınları.

TBMM (2012), <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.html>, Erişim: 27.02.2012..

United Nations (2012), <http://www.un.org/en/members/index.shtml>, Erişim: 27.02.2012.

Wikimedia (2007), http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Map_of_unitary_and_federal_states.svg, Erişim: 27.02.2012.